

ké alakulnak át, mondja Deleuze. Ezzel pedig arra utal (amiről korábban esett szó), hogy Hitchcock egy harmadik dimenziót is ad mindig, ami tekintetek kereszttüzéről, egymást kiütő/felerősítő stratégiákról szól.

Így válhat Hitchcock mozija a „gondolkodás mozijává” (208.). Sőt Deleuze szerint Hitchcock *Szédülése* az egyik a három film közül, amely képes megmu-

tatni, „hogyan lakjuk az időt, és hogyan mozgunk benne” (217.).

Mindent egybevetve, a kötet valóban útmutató, használható kézikönyv jellegű, ugyanakkor izgalmat is bőségesen ígér a Hitchcockot ismerők számára is. Továbbgondolásra, az életmű megismerésére hív a könyv végén található terjedelmes, precíz filmográfia, valamint a kapcsolódó irodalomjegyzék.

Ferencz Orsolya

■ **JEGYZET**

1. Lásd még a megjelent ismertetőket: Dragon Zoltán: Minden, amit mindig is tudni akartál Hitchcockról (de sohasem merted megkérdezni az Apertúrától). <http://www.filmtejt.ro/cikk/1578/minden-amit-mindig-is-tudni-akartal-hitchcockrol-de-sohasem-merted-megkerdezni-az-aperturatol-fuzi-izabella-szerk-hitchcock-kritikai-olvasatok> (2010. 10. 30.); Stóhr Lóránt: A jelfejtés tébolya. *ÉS* 2010. jún. 18.; Szalánszki Edit: Hitchcock-tails. <http://www.revizoronline.com/hu/cikk/2367/hitchcock-kritikai-olvasatok-szerk-fuzi-izabella/> (2010. 10. 30.); Sepsi László: Az emberek, akik túl sokat tudnak. <http://prizmafolyoirat.com/2010/05/sepsi-laszlo-az-emberek-akik-tul-sokat-tudnak-hitchcock-kritikai-olvasatok-pompeji-szeged-2010/> (2010. 10. 30.); Harmat Eszter: Utazások Hitchcock körül. <http://magyar.film.hu/filmhu/magazin/utazasok-hitchcock-korul-recenzio-hitchcock-lacan.html> (2010. 10. 30.).

GRENDDEL IRODALOMTÖRTÉNETÉRŐL – TÖBBFÉLEKÉPPEN

■ A legutóbb megjelent (a 20. századi lírára és epikára korlátozódó) magyar irodalomtörténetnek az egyik szembetűnő hiánya: kimaradt belőle a kortárs modernnek közül egy igen jelentős regényíró, a felvidéki (szlovákiai) Kossuth-díjas Grendel Lajos. A mentség kézenfekvő, ő ugyanis azonos a kötet irodalomtörténész szerzőjével. A teljesítmény, no meg az életrajzi háttér ismeretében nyugodtan beszélhetünk irodalomtörténésről, hiszen jó ideje tanítja egyetemen az újkori magyar irodalmat – nyilván hallgatóinak korszerű felkészítése érdekében –, új könyve pedig, az oktatási céloknak megfelelően, nem szubjektív vélemények gyűjteménye, hanem rendszeres összefoglalás. Diákjainak és most a szélesebb olvasóközönségnek ugyanakkor szerencséje van, mert Grendel nem akarja letagadni vonzódásait, vitáit más irodalom-

történetek szerzőivel, egy-egy szakterület kutatóival.

Valószínűleg nem mindenki ért egyet azzal, amit Grendel Lajos a kánon(ok)ról mond, jóllehet nagyon is időszerűnek, reálisnak mutatkozik, amit a kötet több fejezetében leszögez (nem új kánon felállításának igényével). Móra Ferenc *Ének a búzamezőkről* című művének utóéletéről szólva, a kommunista irodalompolitikát teszi felelőssé a feledtetésért, majd ebből általánosabb következtetést von le: „Az *Ének a búzamezőkről* tehát úgy elfeledett mű, hogy azt a kommunista irodalompolitika zárta négy évtizedre mélyhűtőbe. Kipottyant a kánonból, s ha oda azóta sem került vissza, akkor joggal föltételezhető, hogy a kánon körül nincs minden rendben.” Déry Tibor utókorát más viszonyításban teszi szóvá: „Egyelőre, úgy tűnik, a nyolcvanas évek prózafordulata ár-

nyékba borította Déry alakját és műveit. Ahogy Móricz Zsigmondét és Németh Lászlót is. Déryt ma kevesen és ritkán emlegetik. De vajon megbízhatóbb-e az utókor ítélete a kortársakénál? Hát az utókor ugyan nem az önmaga fikciójának és rögeszméinek az igazolását keresi-e a múltban? S ami ennek nem felel meg, ugyan nem söpri-e félre kíméletlenül és elhamarkodottan?” És egy harmadik példa, a Szentkuthy-fejezet elejéről: „Hogy miért nem lett így, s a *Prae* befogadása a magyar irodalmi kánonba miért húzódott el olyan sokáig (mondhatnám, talán mind a mai napig), annak sok oka van. Mindenekelőtt a magyar recepció sajátosságaiiban kell keresnünk legfőbb okát, a recepciónak nemzedékről nemzedékre öröklődő, különféle gyökerű és indíttatású, különböző mértékű konzervativizmusában, ideológiai megfertőzöttségében, az irodalmi művekkel szemben támasztott nem esztétikai, hanem irodalmon kívüli szempontjainak primátusában, s csak másodsorban a befogadást gátló kedvezőtlen külső körülményekben. A Jókain (s továbbmenően a Mikszáthon, Móriczon, a népi írónkon, Máráin, legújabbban pedig a lektűríró Wass Alberten) iskolázott magyar olvasó a prózaírótól az úgynevezett valóság úgynevezett visszatükrözését várja, társadalombrázolást és -bírálatot, ideológiai konstrukciók didaktikus (vagy allegóriákba foglalt) kifejtését, igényes vagy kevésbé igényes szórakoztatást, figyelmen kívül hagyva azt az alapvető tényt, hogy az »irodalom valósága« megkonstruált valóság, teremtett világ, a nyelv valósága, a világnak a nyelv révén és a nyelvben való újrateremtése a nyelvi stilizáció különböző eljárásaival és módszereivel.”

E három idézetből világosan kiteszik, hogy Grendel nem cövekel le egyetlen irodalomfelfogás, „kánon” mellett; a „teremtett világ”-nak elkötelezetten, hajlandó és képes befogadni a legkülönbözőbb természetű és szemléletű alkotókat, illetve műveket – és ebben örvendetesen elkülönül közvetlen irodalomtörténet-író elődeitől (Kulcsár Szabó Ernőtől Schein

Gáborig és Gintli Tiborig). Könyvének alighanem ez a legrokonoszenvebb vonása. Ami önmagában kevés volna elismerésnek, ha ez az elfogulatlanság nem párosulna más érdemekkel. Mindenekelőtt azzal, hogy – szándéka szerint (noha ez nem valósul meg teljesen) – a 20. századi magyar líra és epika egészét nézi, függetlenül attól, hogy a szerzők hol és hogyan éltek-élnek, a művek miképpen születtek. Vagyis a kész versre, regényre, novellára figyel, kevésbé (kevésbé) az írók életére – és nagyon kevésbé a más műnemekben-műfajokban megszületett alkotásokra. Így válik csonkává, olykor bántóan csonkává egy-egy (al)fejezet, nyúlfarknyi említés – például a Szabó Dezső (mert nem tér ki Sz. D. alighanem legjobb művére, az *Életeimre* és nagy visszhangú, „könyvtárnyi” publicisztikájára) vagy a Székely Jánosé (aki amellet, hogy költő is volt, és több prózai műve ismeretes, a drámában nagyot alkotott). Az esszéírók eleve rosszul járnak Grendel Lajos irodalomtörténetében. Cs. Szabó Lászlónak még a neve sem fordul elő, sem a Bálint Györgyé, Halász Gábor bemutatása is szegényebb lett azzal, hogy jelentős publicisztikájáról Grendel nem látszik tudni.

A hiányok mindig vitatható, de megérvelhető sorolása előtt a könyv belső arányairól kell elsősorban szólni, hiszen mégiscsak főképpen ezen, a (vélt) legnagyobb méltó jelenlétén múlik egy irodalomtörténeti kézikönyv szintje. Nos, e tekintetben *A modern magyar irodalom története*, a Kalligram sokakhoz szóló ajándéka jól vizsgáljuk. A nagy fejezetek: Ady, Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád és Juhász Gyula, Móricz Zsigmond, Krúdy, Kassák, József Attila, Szabó Lőrinc, Radnóti, Illyés Gyula, Márai, Németh László, Déry, Szentkuthy, Weöres Sándor – körütekintésben és terjedelemben is „rendjén valónak” tűnnek. Bár kinek mi a rendjén való? Ezt szépen-okosan vezeti fel Grendel, az Illyés körüli változó hangulatokat jelezve, az életművet azonban megvédve. A folytatást, a magyar (modern) irodalom későbbi alakulását szintén méltó

tóképpen reprezentálva következnek, részletekre is kitérve, Pilinszky, Nemes Nagy Ágnes, Nagy László, Juhász Ferenc, Mézőly Miklós bemutatása. Aztán rövidülnek a portrék-elemzések, de még mindig érdemben: Mándy, Örkény, Sánta Ferenc, Orbán Ottó, Tózsér Árpád, Csoóri Sándor, Kormos István, Bertók, Bodor Ádám, Sarkadi Imre, Ottlik Géza, Szilágyi István, Kertész Imre, Konrád György, Gion Nándor, Tolnai Ottó, Tandori Dezső, Petri György, Oravecz Imre, Parti Nagy Lajos, Nádas Péter, Esterházy Péter, Krasznahorkai László. Igazán tekintélyes névsor, már csak elolvasni valamennyi fontosabb műüket hatalmas munka – méltatni is őket pedig elismerésre méltó teljesítmény. Ehhez képest (és a számos itt nem sorolt-hoz) a részleges vagy teljes kimaradás-kihagyás, mondjuk Szabó Magda rövidre fogása, Galgóczi Erzsébet, Tar Sándor leírása (a „nem-kánonból”), a „kilencek” említetlenül hagyása akár bocsánatosnak is mondható.

Van azonban még legalább két másik szempont, amit föl kell vetnünk Grendel Lajos könyvének (a felhasznált irodalommal és a névmutatóval együtt történő) végigböngészése után. Irodalomtörténészhez méltó módon a saját olvasatát kiegészíti szakirodalmi hivatkozásokkal, alátámasztva vagy vitaalapnak tekintve régebbi vagy kortársi véleményeket. A legsűrűbben Kulcsár Szabó Ernőre, Szegedy-Maszák Mihályra és a Gintli–Schein-féle irodalomtörténeti könyvre hivatkozik, ami – az elvégzendő munka volumenét nézve – indokolt. Az már kevésbé, hogy Kosztolányit elemezve csak éppen az úttörő monográfia szerzőjét, Kiss Ferencet nem említi, vagy hogy a Móricz Zsigmond-fejezet lábjegyzeteiben sem jut hely Czine Mihálynak, miközben Nagy Pétert érdemesnek tartja többször is említeni. (A *Vallomásos Móricz Zsigmond* című könyvecske meg a *Líra és novella* jelenség-monográfiácska írója természetesen hallgasson, újabb Móricz- vagy Tamási-kutatókkal együtt.) Már-már botrányosnak vélné az ember, hogy pontosan a modern magyar irodalom korszerűbb

értelmezéséért annyit tevő Bori Imre nevét nem találja sem a bibliográfiai listában, sem a névmutatóban – de szerencsére a könyv figyelmes olvasásakor bejelentkezik az újvidéki Bori Imre is egy-egy idézetben, utalásban Krúdynál, a magyar avantgárd fejezetben (de nem érdeme szerint!), és József Attilánál. Ha pedig a kortársi kritikára jobban figyel Grendel, a Tolnai Ottó költészetéről (pozitívan, érdemben) írottak kiegészülhetnek volna Tolnai prózájának-esszéinek legalább az említésével – minthogy például a *Költő disznózsírból* a 2004-es év magyar irodalmi eseménye volt. (Mellékesen: a Tolnai-kötet, amelyen Parti Nagy neve is szerepel mint kérdező – és ő, Parti Nagy sem elhanyagolható próza- és esszéíró –, a pozsonyi Kalligram kiadásában jelent meg, akárcsak *A modern magyar irodalom története...*)

A másik – a maga olvasatáról itt tanúságot tevő számára különösen fájó – hiány az erdélyi magyar szerzőket érinti. Nem mindegyik jelentőset persze, de sokakat. Nyilván el kell fogadnunk Grendel megállapítását a bevezetőből: „Az irodalmi mű nyersanyag, vagy, ha úgy tetszik, a létmódja, a nyelv. Földrajzi, származási, etnikai szempontok ehhez képest mind másodlagos jelentőségűek. Ez viszont egyben azt is jelenti, hogy az úgynevezett határon túli magyar irodalmak nem vizsgálhatók csak önmagukban, hanem mindig az egész magyar irodalom függvényrendszerében. Csak így kerülhetők el az egyoldalú minősítések, regionálisan értékes és fontos művek indokolatlan esztétikai túlbecsülése. Mert távolról sem biztos, hogy a regionális kontextusban kiemelkedőnek tekintett műveknek ugyanilyen megbecsülés jut ki az egész magyar irodalom kontextusában.” Nos, Grendel Lajos erre nagyon igyekszik figyelni, olyannyira, hogy néha maga is a „központi”, azaz budapesti nézőpontot veszi elsődlegesnek, és egy budapesti (magyarországi) szerző eleve fontosabbnak látszik így, mint a nála (sokkal) jelentősebb erdélyi, vajdasági, netán felvidéki (szlovákiai) költő, prózaíró, kritikus. (Kri-

तिकust is írok, mert e sajátos nézőpont mutatkozik meg abban, hogy *egyetlen* erdélyinek akár Budapesten megjelent kritikái kötetére nem hivatkozik, de akár közvetett idézetet is egy ismert odaátinak tulajdonít. A példa később következik. A délvidékiek, szerbiaiak sem járnak sokkal jobban. Hihetetlen például, hogy Grendel könyvében csak az áttelepedett Bori-tanítvány, Thomka Beáta létezik – Bányai János egyáltalán nem...)

Az irodalomtörténet jelen kritikusa azért igyekszik csillapítani indulatait. Grendel Lajos ugyanis rászolgál az elismerésre, amikor fölfedezi magának és olvasóinak Kuncz Aladárt, a *Fekete kolostor* már-már elfeledett íróját (persze, egy mondatot megérdemelt volna az *Erdélyi Helikont* a regionalizmus fölé emelő szerkesztő is!), vagy amikor Jékely Zoltánt és líráját kiemeli a versírók tömegéből. Ugyanígy örülhetünk Szilágyi István méltó kritikai-irodalomtörténeti tárgyalásának. Remenyik Zsigmond újrafölfedezésének ugyan csak van kolozsvári szála (bár erről nem kerül szó): Gaál Gábor *Korunkjának* Remenyik fontos munkatársa volt – és erről mi is régóta hallgatunk. (Hasonló kiemelése Grendelnek a Kálnoky-fejlesztésrajz, persze nem „határon túli” vonatkozásban.)

De itt jönnek a fájdalmak, a fájdalmas hiányok. Dsida Jenő gyors elintézése. (Ezt Grendel a hajdani *Nyugattól* örökölte. És valószínűleg nem olvasott egyetlen Láng Gusztáv-tanulmányt sem.) A Dsida-kortárs Szabédi László nevét hiába keressük, bár egy felsorolásban. Holott Szabédi korántsem csak azért számon tartandó, mert a Bolyai Egyetem felszámolásakor vonat elé vetette magát, hanem mert torzóban maradt életműve kivételes értékeket rejt; a kezdetekben épp Jékely tartotta őt nemzedéke (magyarországiak és erdélyiek) legtisztábban gondolkodójának, kiváló költői művek létrehozójának; és a fiatal Örkény István kereste Szabédi barátságát; és Illyés Gyula írt elismerő kritikát a bemutatkozó verskötetéről. Ő volt Tamási Áron máig legjobb kritikusa; ő írta le azt a jellemzést (1942-ben, a *Ter-*

mésben!), amit Grendel Bertha Zoltánnak tulajdonít: „liturgikus szerkezet, szakrális hős, himnikus nyelv”; és ő írt Tamási Áron „feleselő novelláiról” is. Továbbá Szabédi írta azt is, hogy népdallal nem lehet kormányozni.

Ha komolyan vesszük a kötet hátsó borítójára kiemelt naplőbejegyzést Mézős Miklóstól, miszerint az irodalom „nem találmánybejelentő hivatal”, akkor érthetetlennek mondhatjuk azt a módot, ahogy elintéztetik Sütő András 16 soros, de akár a Grendeltől megdicsért Bálint Tibor a dupla terjedelmű passzusban. (Bálint egyébként az *Arcképek a köröm hátán* minieszéiben műfajt teremtett.) Grendel Lajosnak nem volt füle Bánffy Miklós trilógiájára – vagy csak nem olvasta (újra?). Hát Karácsony Benőt? És vajon miért maradt ki ebből a magyar irodalomtörténetből (leszámítva egy felsorolást) Kányádi Sándor? Aztán: „A magyar líra depoetizálása” című fejezetben azt olvasuk, hogy „a hetvenes évek avantgárd fordulata Erdélyben főként Szócs Géza nevéhez fűződik”. Igaz, a következő mondatban az áll, hogy Szócs „a Szilágyi Domokos vágta csapáson halad tovább”, ám a Gintli–Schein vonalon haladva, Grendel Lajos mégis Szócs Gézában látatja az igazi újítót („távol a képviselési líra közhelyeitől, sablonjaitól és a váteszi magamutogatástól”). Ez bizony az erdélyi avantgárd fordulat történetének nem ismeréséről tanúskodik; hogyan lehetne erről érdemben beszélni, Páskándi Géza (hatévi börtönbüntetés letöltése után 1966-ban megjelent *Holdbumeráng* és az 1972-es *Tű foka* című verskötete, no meg „abszurdoidjai”) nélkül, Lászlóffy Aladár hatalmas életművének figyelmen kívül hagyásával? Hozzá (nem) téve Szilágyi Domokos korszakos költészetének felületes jelzését. (Emlékeztetőül: Szilágyi halálakor Nagy László kért versben bocsánatot az ifjabb költőtársra nem figyelésért.) Erdélyi – súlyozott – hiánylistámat folytathatnám Csiki Lászlóval és ma is köztünk lévő kortársával, Király Lászlóval. És ezzel még nem értem a végére azok említésének, akik „versenyt futhat-

nának” a helyezésekért a ma divatosabbakkal a modern magyar irodalom történetében.

Persze, persze az irodalom(történet) nem versenyfutás. Grendel Lajos pedig nem elmarasztalást, hanem megbecsülést

érdemel azért, amit könyvében, ebben a tudós könyvben felmutatott. De éppen mert a teljesítménye ezúttal is átlagon felüli, dohogásainkat, (erdélyi) bosszúságainkat sem hallgathatjuk el.

Kántor Lajos

NÉMETORSZÁG MEGSZÜNTETI ÖNMAGÁT

Thilo Sarrazin: *Deutschland schafft sich ab. Wie wir unser Land aufs Spiel setzen*

■ A közelmúltban ezzel a címmel jelent meg a nagy érdeklődést – és ugyanakkor éles vitát – keltő, sok millió példányban eladott, jól dokumentált és releváns mondanivalójú, 400 oldalas kötet. A szerző Németország egyik legmarkánsabb gondolkodója, aki sokirányú tevékenységre tekinthet vissza. Sarrazin gazdag politikai és közgazdasági tapasztalatával fogalmazza meg, milyen következménye lesz a születések száma csökkenésének az egyre problematikusabbá váló bevándorlók erőteljes szaporodása miatt. A szerző felvázolja a német társadalom elöregedését, a lakosság számbeli csökkenését, miközben megállapítja, hogy a németek mindemeltt egyre inkább függőségi viszonyba kerülnek az állami juttatásoktól.

Sarrazin gondosan elemez, nem kímél senkit. Konkrétan leírja, miképpen veszélyeztetik a németek a szociális békét és a társadalom stabilitását. Miért van ez így, és mit lehetne tenni ellene – ez az eszmefuttatás képezi a kötet témáját.

Németország büszkén tekint vissza a második világháború utáni, gazdaságilag és társadalompolitikailag nagyon sikeres évtizedekre. A négy nagyobb gazdasági válság – 1966–1967, 1974–1975, 1981–82, majd 2008–2009 között – nem ingatta meg ezt a büszkeséget, a németek továbbra is bíztak gazdasági és társadalmi modelljük

szilárdságában, megőrizték alapvetően optimista beállítottságukat, és nem vették észre a társadalom belsejében mutatkozó bomlási tünetek veszélyességét.

Németország megszünteti önmagát? Az aggodalom akár abszurdnak is tűnhet, ha Közép-Európának ezt a nyolcvanmillió lakosú stabil államát tekintjük. Városok, ipar, autók, kereskedelem, lüktető élet és szorgalom. De egy ország csak lakosainak szellemi és kulturális hagyományai tiszteletben tartásával létezhet. A németek azonban lassan megszüntetik önmagukat. A nettó 0,7 százalékos reprodukciós ráta nem elegendő, az unokák – létszámukat tekintve – feleannyian sincsenek, mint a nagyapák. Németországban a születések hatvanas évekbeli 1,3 milliós száma 2009-ben évi 650 000-re csökkent. Ha ez a tendencia így folytatódik, 90 év múlva Németországban évente 200 000–250 000 gyermek fog születni.

Érdemben az elmúlt 45 évben a németországi demográfiai tendenciákról ritkán esett szó. Szívesen beszélnek szórakozásról, botránnyokról, és szőnyeg alá söprik a szomorú tényeket, azt, hogy a születések számának visszaeséséről évtizedekig nem volt szabad beszélni, és a szervezetlen bevándorlásról hallgatni kellett. Nem volt szabad beszélni arról sem, hogy az emberek különbözőek: intellektu-